

kažejo pot naprej. Ob tej misli ne morem mimo že znanih novih smeri razvoja in mimo pozitivne ideje o pluralizmu mišljenj, saj je oboje izrazito tvorno iskanje boljših možnosti. Dogmatično tavanje v zaprtem krogu neke danosti in ujetosti pa prinaša samó zaostajanje, konzervativizem in izgubo življenjskih priložnosti in možnosti. Torej smo spet pri kulturi, kulturi mišljenja, idejnopoličnega iskanja, preudarjanja in ravnanja, spodbudnega ravnanja.

In na koncu, a ne kot zadnje.

V evropski zgodovini delavskega gibanja je imelo izobraževanje na strani delavstva in potlačenih zmeraj nadvse pomembno, nemalokrat odločilno vlogo. Kdor danes piše ali govori o družbenih vprašanjih, pa ne upošteva, ne ve ali namenoma spregleduje to zgodovinsko resnico, ostaja brez možnosti, da bi kompetentno razmišljal in razpravljal o naravi modernega družbenega razvoja in o njegovih sooblikovalcih. Ni presenetljivo, da se je sleherni režim, ki se je povzpел nad ljudi sploh in nad delavce in je razpolagal s sredstvi njihovega dela, bil na vse načine proti temu in takšnemu izobraženstvu. Bolj kot kdaj prej je danes ponekod v svetu značilno prizadevanje ustvarjati pri delavstvu in sploh pri ljudeh nezaupanje do izobraženstva in presekati naravno miselno in občutelsko zvezo med ljudstvom in izobraženstvom kot njegovim delom.

Zato je nadvse dobro, da se v naših okoliščinah ob izrazito ljudskem, demokratičnem slovenskem izročilu kaj takega ne pojavlja ali pa se v širših mejah kaže v domala zanemarljivi količini, ob posamičnih osebkih. V še tako razviti politični kulturi lahko izbruhnejo ekscesni primeri, toliko laže se oblikujejo v okoliščinah, o katerih je bila tu beseda. A tudi to je, navsezadnje, nekakšna spremljevalna nujnost, ki pa naj ne potegne za sabo tistih, ki tvorno iščejo novih in nadaljnjih razvojnih poti.

Z vso vestnostjo in z vso zavestjo

Josip
Vidmar

Povabilo k temu razgovoru sem prejel v času, ko sem bil zaradi nekih neugodnosti svojih let in sploh svoje situacije v težkem položaju. Zaradi tega se za tale nastop, o katerem sem sploh dvomil, ali mu bom kos, nisem mogel pripraviti. Vsaj ne tako, kot bi pozornost tako mnogoštevilnega in živo spremljajočega občinstva, kakršno je tukaj, zaslužila. Vendar pa sem se z nacionalno

problematiko Slovencev ukvarjal svojih petdeset, skoraj šestdeset let. In bi iz te izbral prav na kratko predvsem eno stvar, ki sem jo začutil kot nujnost, da je naši javnosti treba vendarle podati popolnoma objektivno sliko o stvareh, zlasti o enem. Tovariš Kidrič je nekoč javno dejal, da Slovenci morejo prodreti v internacionalni kulturni svet in sploh v internacionalno zavest samo s svojo kulturo. Mislim, da je bil

on o tem ravno tako prepričan, kot smo danes mi vsi. Tudi tovariš Kmecl je v svojem govoru nakazal to dejstvo čisto na kratko. To dejstvo pa je na drugi strani tudi našim najvišjim predstavništvom tako, da nas zelo zavezuje in da nalaga skrbne odnose do lastne kulture, kajti s kulturo hočemo dejansko prodreti v kultivirani svet, in sicer z novih pozicij, ne pa s starih.

In tako se mi je večkrat zgodilo v inozemstvu, da so me literati tujih narodov — Francozov, Nemcev itd. — spraševali: Dobro, vi ste z letom 1948 uveljavili v politiki zelo pomembno dejstvo. Dali ste nekaterim narodom v Evropi odrešilno misel, da stalinizem ni absolutna resnica, temveč da je absolutna resnica ta, da naj vsak narod, ki se je odločil za socializem, išče pot do realizacije po svoji volji, po svojem okusu, po svoji pameti in po svojih zmožnostih. Mislimo, da je ta odločitev — tako so mi govorili — v Evropi ogromno pomenila. Naše leto 1948 je dejansko pridobilo za Jugoslavijo, pa tudi za Slovence, veliko pozornosti v svetu. Zakaj pa potem vi v literaturi ne morete in ne morete dokazati iste prodornosti, iste kreativne moči, kakršno ste pokazali kot političen narod?

To vprašanje sem večkrat slišal in na to vprašanje sem moral večkrat odgovarjati. Seveda sem jim moral pojasniti dejstvo, da sta revolucija in osvobodilni boj vse energije našega naroda obrnila dejansko v politiko. In da so celo književniki in umetniki vsake vrste začeli misliti politično in da zaradi tega, ker smo bili tako prevzeti in zaposleni s politiko, nismo mogli v tem času ustvariti umetnostne misli, ki bi človeštvu kaj pomenila, kaj podobnega kakor naša odločitev zoper kominform, zoper stalinizem.

Nekateri so ta moj odgovor sprejemali blagohotno, nekateri pa tudi ne. Rekli so, da so pač duhovne energije vsakega naroda deljene, zlasti pa seveda, ker so bili to člani velikih narodov, jim je bilo lahko govoriti, medtem ko nam, članom majhnega naroda — ki moramo štediti z energijami — ni bilo enako preprosto kakor njim. Mi moramo pozorno spremljati vse naše kulturno življenje. Pozorno, kritično, in rekel bi, s tisto natančnostjo, s kakršno vestni eksporterji naših izdelkov pregledujejo svoje izdelke, ki so namenjeni v tujino. Večkrat beremo, da nam inozemstvo take fabrikate tudi vrača, ker ne ustrezajo zahtevam trga. Naša dolžnost je paziti, da nam ne bo takih literarnih in umetnostnih izdelkov vračalo inozemstvo zaradi neustreznosti glede nivoja na svetovnem trgu.

Kakor veste, veljam v sedANJI slovenski kulturniški zavesti tako kot nekakšen literarni Jago. Ne vem, mislim, da tega imena nisem ravno zaslužil, ampak drži se me pa precej trdovratno in zoper to niti ne protestiram. Dobro, naj bo tako. In ker sem Jago, si bom dovolil tudi opravičiti svoje naslednje razpravljanje.

Jago pravi nekje: Jaz nisem nič, če nisem zabavljač. Jaz v primeri s tem velikim mojstrom svoje stroke lahko rečem samo — jaz nisem nič, če nisem kritik. In ker tako mislim, moram našim piscem položiti na srce, naj bodo pozorni pri svojem delu, naj izvršujejo svoj poklic z vso vestnostjo in z vso zavestjo o tem, kaj literatura v bistvu pomeni. Za primer jim lahko povem samo to, da je pokojni Krleža, ki je veliko

drugoval z menoj, некоč in večkrat ponavljal: Z Vidmarjem se v ničemer ne strinjam, razen v tem, da je literatura pomembna stvar. In to pomembno stvar vam priporočam, da vam sede v zavest in da svoje literarno početje opravljate s to zavestjo, ki bo vsebovala dejansko misel o tem, da je literatura pomembna stvar, in to ne samo artistično, kar nekateri mislijo, ampak tudi človeško izredno pomembna. To se mi zdi, da bi bila neka slovenska misel o kulturi, ki je danes precej aktualna, kajti v slovenski kulturi se zadnje čase zelo na široko šopirijo razna imena, ki ne zaslužijo priznanja, da so tvorci kulture. Resnično ne! In zaradi tega še enkrat pozor na to, kaj se v literaturi dogaja! Vi, pisci, pa glejte, da boste zmeraj lahko imeli v sebi jasno zavest, da res spadate na svetovni trg.

Za konec samo še eno, kar ni čisto jagovska, in sicer tole: Zelo zvesto spremljam vse, kar se tukaj govori, marsikatera stvar mi imponira; zelo sem bil zadovoljen z uvodnim govorom tovariša predsednika Partljiča, zelo sem bil zadovoljen z referatom, ki ga je govoril tukaj — in sicer prosto govoril — tovariš Štih. Zelo mi je imponiral z mnogimi podatki tovariš Rupel itd. Mislim, da zaradi tega lahko Društvu slovenskih pisateljev od srca čestitam k tej prireditvi, da lahko čestitam tudi naši publikli zaradi njene zvestobe do literature in do slovenstva, zaradi zvestobe, ki me je na tem srečanju resnično pretresla in prevzela, da nimam druge besede kot — prisrčna hvala.

Boris
Paternu

Ideološka kritika tu več ne zadošča

Besedo bi navezal na dvojne nastopov tega zborovanja, ki me kot literarnega zgodovinarja na globlji način vznemirjata.

Najprej je to Rožančev referat. Vodilna misel njegovega eseja se glasi: »Zapisanost smrti!« Slovenske in srednjeevropske. Besedi sta pretresljivi in jima verjamem, če ju poslušam skozi Rožanca. Ne verjamem jima pa, če ju poslušam skozi

sebe in še manj, če ju poslušam skozi izkušnjo slovenske literarne in kulturne zgodovine.

Samo dve kratki zgodbi o tem.

Sredi decembra leta 1840 je Stanko Vraz v pismu Prešernu naposled razkril svoje zadnje in stvarne razloge, zakaj je napravil križ čez slovenstvo in šel k ilircem. Odrinil je vse dotedanje bolj vzvišene razloge in prišel na dan z realnimi. Sporoča mu, da ni več nobenega preudarnega ilirskega etnologa, ki bi slovenski književnosti še napovedoval trajanje in obstoj. Vso reč utemeljuje takole: »Povej mi, koliko je med milijonom Slovencev odjemalcev znanstvenega ali leposlovnega dela v domačem dialektu? In koliko jih bo po sangviničnem upanju v prihodnosti? Niti toliko, da bi se mogli plačevati tiskarski stroški, kaj šele da bi slo-